

specialist i centraleuropæisk historie, har sat sig som mål at tolke sammenhængen i alle disse tilsyneladende modsigelser i Rudolf II-skikkelsen; han betoner, at denne ekscentriske hofkultur, som han opfatter som udtryk for en grundlæggende enhed i samtidens kosmopolitiske, böhmiske kultur, stræbte mod en langt videre enhed, en 'hellig og universel enhed', som lod sig udtrykke i kunstnerisk symbolisme, og hvortil nøglen lå gemt i astrologi og okkultisme.

Det er sandsynligt, at dr. Evans har truffet en rigtig løsning. Under alle omstændigheder er det naturligvis givet, at okkultisme og astrologi kan og bør tages alvorligt som levn af et milieu, og at horoskoper, som jo bl. a. Tyge Brahe kunde levere, ligeledes må kunne anskues som (normative) levn af en politisk sammenhæng. Så meget mere beklageligt er det, at materialet og analyserne fremlægges i en ganske uoverskuelig form, formentlig på grund af forfatterens eminente sagkundskab. Præsentationen af det overvældende persongalleri og analysen af Pragerhoffets idéverden forudsætter solid forhåndsviden, men for specialisten rummer bogen en dybtborende tolkning af en farverig og bizar verden, der i mange henseender overlevede begivenhederne i Böhmen 1618-21, på vej frem mod 1600-tallets patos og symbolisme.

E. Ladewig Petersen

Fritz Redlich: Die deutsche Inflation des frühen 17. Jahrhundert in der zeitgenössischen Literatur: Die Kipper und Wipper. Forschungen zur internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, bd. 6. Resumé på engelsk og fransk. Köln, Wien. Böhlau Verlag, 1972. 98 s. DM 18.

Som en hilsen til forfatteren i anledning af hans 80-års dag er denne lille bog blevet udsendt. Her har Fritz Redlich (tidligere Harvard University, Research Center in Entrepreneurial History) bearbejdet indholdet i den store mængde pamfletter og anden lejlighedslitteratur, som blev fremkaldt af inflationen i Tyskland 1621-1623, en periode, der almindeligvis kaldes Kipper- og Wippertiden. Udtrykket kipper og wipper opstod omkring 1619/20, og det betyder formentlig at udsøge, udveje eller udvippe de tungeste og mest lødige mønter. Årsagen til inflationen finder Redlich i svigtende tysk sølvproduktion siden anden halvdel af 1500-tallet kombineret med et stigende behov for penge. Resultatet blev (iflg. Redlich), at Tyskland i årene 1621-1623 de facto havde en kobbermøntfod. Overgangen til denne kobbermøntfod skulle kunne forklare de uhyre prisstigninger, som man hæftede sig ved i samtiden. Udviklingen illustreres også af antallet af groschen, der gik på en daler (jfr. W. Haupt: *Kleine Sächsische Münzkunde*, 1968, s. 112): Mens daleren i Weimar 1607 gjaldt 25 groschen og 1617 32 groschen, så steg den i løbet af året 1619 fra 33 til 40 groschen, og i 1620 fra 42 til 50; 1621 steg den fra 55 til 160 groschen, og endelig i månederne marts til juni 1622 fra 180 til 300 groschen – på dette tidspunkt må sølvindholdet i groschen vel have været under 1/10 gram, hvis der overhovedet var ædelmetal i mønten. En del af denne inflation var forårsaget af spekulation fra selve møntregalets indehavere med kejseren i spidsen, andet skyldtes mere eller mindre samvittighedsløse mønt-

forpagtere og møntmestre, der udnyttede situationen. Det gik ud over folk med faste indtægter (f. eks. præster og legatnydere), og desuden var der – vel især i periodens begyndelse – mange, der lod sig franarre deres kapital i gode dalere mod et tilsyneladende større beløb i mindre lødig mønt. Det fremgår af både litteraturen og selve udtrykket kipper og wipper, at den folkelige vrede især vendtes mod de små spekulanter, der udvippede de bedste mønter (en praksis der dog havde ældgamle aner, jfr. brugen af seigren i middelalderen).

Redlich har benyttet 40 skrifter i original (alle fortegnet i bogens bibliografi), hvortil kommer 39 titler, ligeledes fortegnet; den sidste gruppe har dog været enten utilgængelig eller også er den benyttet i form af senere genoptryk. De første 40 skrifter fordeler sig i tre grupper: folkelige 13, kirkelige 11, økonomiske, politiske og juridiske 16. Mange af skrifterne, især de folkelige, er anonyme eller har fingeret udgivelsessted (f. eks. Wippershausen!), men bortset fra nogle juridiske arbejder, der er trykt i Augsburg, er det overvældende flertal af folkelige og kirkelige skrifter fra Sachsen eller Niedersachsen. Denne koncentration kan Redlich ikke rigtig forklare, da kipper- og wipperfænomenet dog var kendt i hele Tyskland. Men måske er en af årsagerne, at forholdene i hvert fald i Kursachsen tilsyneladende var særlig slemme, idet man her (sammenlignet med Nürnberg og Wien) betalte den største overpris for de gode, gamle mønter (Haupt, *anf. værk*, s. 113). Møntvirksomheden i Kursachsen var i øvrigt særdeles omfattende i disse år. Man kender 34 møntsteder, de fleste rent spekulative »Pachtmünzen«. E. Rahnenführers katalog *Die kursächsischen Kippermünzen*, Berlin 1963, opregner 639 katalognumre, et tal der åbenbart nu kan forøges ganske betydeligt iflg. G. Krugs supplement (*Die kursächsischen Kippermünzen*, II, Berlin 1968).

Som sagt var møntforvirringen udbredt over hele Tyskland, og et andet markant eksempel var Braunschweig under hertug Friedrich Ulrich. Et nyt katalog over welfernes udmøntninger fra Henrik Løve til 1. verdenskrig (G. Welter: *Die Münzen der Welfen*, I–II, Braunschweig 1971–73) har godt 3200 katalognumre, men heraf er alene ca. 275 kippermønter fra Friedrich Ulrichs område, årene 1618–22.

Redlich afstår dog fra at bruge de numismatiske kilder og koncentrerer sig om en analyse af tidens litteratur, som han ser som et tidligt eksempel på tysk massekommunikation, der tilsyneladende må have tjent som en slags »sjælelig aflastning« for dem, der led under inflationen. Her hører man sjældent om møntherrernes triste rolle, al skyld kastes som nævnt normalt på møntmestre og pengehandlere (bl. a. jøder). En undtagelse er dog et par af de kirkelige forfattere, Johannes Weber og Christian Gilbert de Spaignart. De mener at en kristelig øvrighed ikke med god samvittighed kan foretage møntforringelse.

I bibliografien (hvis titler er afskrevet fra kataloget i Kress Library, Harvard University) har Redlich ikke medtaget mere end én udgave, men det oplyses, at en del af værkerne kendes i to, tre eller fire udgaver samt varianter, således at de må have været meget udbredte. Der kunne med fordel også have været foretaget undersøgelser i europæiske biblioteker. I hvert fald findes der i Stadt- und Universitätsbibliothek i Frankfurt am Main en stor samling småskrifter fra Kipper- og Wippertiden, der stammer fra forfatteren Gu-

stav Freytag (1816–1895), som i øvrigt også havde beskæftiget sig med denne tid i *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, bd. 3. Denne småtryksamling er katalogiseret af P. R. Franke i *Hamburger Beiträge zur Numismatik*, bd. IV (12/13), 1959, s. 235–238, og der synes her at være flere titler, som mangler hos Redlich. Det kan nævnes, at Det kongelige Bibliotek naturligvis har en righoldig samling af denne litteratur (også her synes der at være et par tilføjelser at gøre til Redlich), ligesom den også er repræsenteret i biblioteket på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

Disse bemærkninger tjener kun til at stille Redlichs arbejde i relief. Han har systematiseret og udnyttet en ellers lidet kendt kildegruppe, således at man ikke alene med fornøjelse læser den lille bog, men også får lyst til at gå i gang med de originale kilder.

Jørgen Steen Jensen

J. den Tex: Oldenbarnevelt I–II. Cambridge, at the University Press 1973. xii + 760 s., ill. £ 21.00.

Det er unægteligt rigtigt som smudsomslagets reklametekst bebuder, at den hollandske jurist, Jan den Tex' biografi gennemgår alle sider af Jan van Oldenbarnevelts mangeartede indsats i Nederlandenes historie fra hans fødsel i Amersvoort 1547 til eksekutionen 1619, og det hører utvivlsomt til bogens fortjenester, at den netop gør et forsøg på at placere Oldenbarnevelts andel i Nederlandenes indre og ydre politik indenfor rimelige proportioner. Værket bærer blot altfor tydelige spor af at være *an abridgement* (i omfang ca. 40 %) af den hollandske originaludgave i fem bind (1971), der foruden den stærkt analyserende tekst også rummer et stort antal ekskurer, noteapparat og bibliografi. Kondenseringsen har fjernet enhver antydning af analyse og leverer en velskrevet, men noget problemløs tekst. Det vil (også på andre punkter end netop Oldenbarnevelts biografi kunne tjene som standard-opslagsværk (om man vil investere £ 21 i dette formål) til afløsning af John Motleys helt forældede fremstilling, men til forskningsformål overflødig og oversættelsen ingenlunde den hollandske original.

E. Ladewig Petersen

Heimold Helczmanouszki (udg.): Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs. Nebst einem Überblick über die Entwicklung der Bevölkerungs- und Sozialstatistik. München, R. Oldenbourg Verlag, 1973. 448 s. DM 52,-.

Da det Internationale Statistiske Institut i 1973 holdt møde i Wien, benyttede Østrigs statistiske centralmyndigheder lejligheden til at fremlægge dette samleværk under redaktion af lederen af landets befolkningsstatistik. Noget præg af lejlighedsskrift finder man dog kun i de 4 små indledningsartikler om sta-